

Mokslininkų karjera tiksluosiuose moksluose ir šeima: pasirinkimas ar dermė?

... Jai antrajame kurse vadovo buvo pasakyta [...], kad tu turi apsispręsti, ar gimdysi vaikus, ar užsiimsi mokslu.

Giedrė Purvaneckienė

Docentė socialinių mokslų (edukologijos) daktarė
Vilniaus universiteto Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

Analizuojant teisės aktus, statistikos duomenis ir literatūros šaltinius, išryškintas moterų trūkumas tiksluosiuose moksluose, ypač aukštoje akademinėje pozicijoje. Remiantis kokybinio tyrimo „Moterų tiksluosiuose¹ moksluose ir aukštosiose technologijose karjera“ respondentų atsakymų apie šeimos ir mokslinės veiklos derinimą turinio analize, iškeliamos kliūtys moterų mokslinei karjerai.

Pagrindiniai žodžiai: moterys moksle, šeimos ir karjeros derinimas.

Įvadas

Kodėl moterys turi dalyvauti moksle? Galima išskirti dvi pagrindines priežastis: tai pačių moterų teisė ir nauda mokslui. Kokia gi nauda mokslui? Visų pirma, moterų ir vyrų intelektualiniai gabumai vienodi², todėl mažesnis vienos lyties dalyvavimas mažina moks-

lo intelektualinį potencialą. Antra, moterų ir vyrų gyvenimo patirtis skiriasi, todėl asmenų, turinčių kitokios gyvenimo patirties, dalyvavimas moksliniuose tyrimuose turėtų praturtinti mokslą naujomis kūrybinėmis idėjomis, inovacijomis. Trečia, daugelis tyrimų³ rodo, kad kolektyvai, kuriuose yra ir vyrų, ir moterų, jeigu tik jiems tinkamai vadovaujama, yra efektyvesni, pasiekia geresnių rezultatų nei vienalychiai.

Europos Sąjungoje neabejojama, kad „lyčių lygybė [...] – tai „pagrindinė teisė, bendroji ES vertybė ir būtina sąlyga ES augimo, užimtumo ir socialinės sanglaudos tikslams pa-

¹ Apibūdinimas „tikslieji mokslai“ neatitinka Lietuvos mokslo klasifikacijos pagal mokslo sritis. Jis šiame straipsnyje vartojamas todėl, kad toks buvo tyrimo, kurio rezultatai čia analizuojami, pavadinimas. Šiame tyrime respondantai atstovavo mokslo šakoms: astronomijai, biochemijai, chemijai, fizikai, informatikai ir matematikai. Apibendrintai tyrimo iniciatoriai jas pavadino „tiksliaisiais mokslais“.

² Šiame straipsnyje neįrodinėjame, kad moterų ir vyrų intelektualiniai gebėjimai iš esmės nesiskiria, tas jau seniai virto vadovėlinėmis tiesomis (žr., pvz., Gage, Berliner, 1994, p. 150–152).

³ Šie tyrimai gana išsamiai apžvelgti Europos Komisijos ataskaitoje „Women in Science and Technology – the Business Perspective“, p. 19–23.

siekti“ (Moteryų ir vyrų lygybės gairės 2006–2010, 2006, p. 2). Tame pačiame dokumente pabrėžiama, kad moterys dėl nepakankamai lanksčių darbo sąlygų ir priežiūros paslaugų, įsigalėjusių lyčių stereotipų ir nevienodo pasidalijimo šeimos atsakomybe su vyrais dažnai yra priverstos rinktis arba vaikus, arba karjerą. „Taip švaistomi žmogiškieji ištekliai, o ES sau to leisti negali“ (ten pat). Tie patys principai, kurie galioja visoje ekonomikoje, galioja ir moksle. 1999 m. Europos Komisija priėmė rezoliuciją „Moterys ir mokslas: praturtinant Europos mokslinius tyrimus“, kurioje pabrėžiama būtent moterų dalyvavimo moksliniuose tyrimuose reikšmė (Women and Science..., 1999). Nuo to laiko prabėgo beveik dešimtmetis, per kurį ES lygmeniu buvo priimta nemažai dokumentų, o 2008 m. birželio 3 d. ES Taryba paskelbė išvadą dėl su šeimos gyvenimu suderinamos mokslininko karjeros, kurias 2008 m. gegužės 30 d. posėdyje priėmė Konkurencingumo taryba (Briuselis, 2008). Šiose išvadose pabrėžiama, kad svarbu sudaryti geresnes darbo ir asmeninio gyvenimo suderinimo sąlygas, kad mokslo darbuotojų karjera būtų labiau suderinama su šeimos gyvenimu. Be to, taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, kad reikia stiprinti moterų vaidmenį, skatinant lygiateisį atstovavimą joms sprendimus priimančiuose organuose ir skiriant į aukšto lygio pareigas. ES Taryba ragina Komisiją ir valstybes nares nustatyti, kokių dar yra finansinių, administracinių, kultūrinių ir mobilumo kliūčių, ir jas įveikti, kad mokslo srityje, būtų sudarytos patrauklesnės ir lankstesnės darbo sąlygos, kurios paskatintų moterų ir vyrų suinteresuotumą siekti karjeros visose mokslo srityse, ir prašo Komisijos ir valstybių narių parengti integruotą mokslininko karjeros modelį remiantis atitinkamu politikos deriniu, ku-

riuo mokslo darbuotojams būtų užtikrinama su šeimos gyvenimu suderinama aplinka.

Lietuvos mokslo politikoje taip pat jau atkreiptas dėmesys į tai, kad moterų mažiau nei vyrų turi aukštas akademinės pozicijas, dalyvauja mokslo valdyme, moterų mokslininkų mažiau fiziniuose ir technologiniuose moksloose. 2008 m. birželio 2 d. buvo patvirtinta „Moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo moksle strategija“ (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras, 2008a). Šioje strategijoje aprašoma moterų ir vyrų dalyvavimo moksle būklė, analizuojamos stiprybės, silpnybės, galimybės ir grėsmės, pateikiama vizija, iškeliami uždaviniai, kai kurios priemonės bei siekiami rezultatai. Tarp siekiamų rezultatų numatyti ir konkretūs skaičiai: „moterų mokslininkų skaičius aukščiausiuose mokslo karjeros lygmenyse (t. y. profesorių, vyriausiųjų mokslo darbuotojų ir pan.) bei mokslo ir studijų institucijų valdyme ne mažesnis nei 20 proc.“, taip pat „moterų skaičius fizinių ir technologinių mokslų srityse – ne mažesnis nei 30 proc.“ (ten pat). Strategiją numatoma įgyvendinti 2008–2013 metais, ir tam yra skirta pinigų iš ES struktūrinės paramos (ten pat). Tačiau pačioje strategijoje nėra pasakyta, kaip tą pasiekti. Strategijos uždaviniai ir priemonės labai abstraktūs, jie bus sukonkretinti įgyvendinimo projekte „Lyčių lygybės moksle skatiniimas“, kuriam parengti švietimo ir mokslo ministrė sudarė darbo grupę (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras, 2008b).

Lyčių lygybės moksle problematika Europoje ir Lietuvoje kelia ne tik tyrėjų susidomėjimą, lyčių lygybės įgyvendinimas suprantamas kaip neatsiejama mokslo politikos dalis. Todėl dabar ypač **aktualu** tirti pačių mokslininkų, o ypač mokslininkų, problemas mokslinėje veikloje, išsiaiškinti priežastis, kodėl taip

mažai moterų aukščiausiose akademinėse pozicijose ar fiziniuose bei technologijos moksluose, ir, tuo remiantis, numatyti priemonės, kaip pašalinti kliūtis moterų mokslinei karjerai.

Tyrimo tikslas – atskleisti moterų karjeros tiksluosiuose moksluose, derinant šeimos ir darbo pareigas, ypatumus.

Tyrimo uždaviniai: atlikti statistinę moterų karjeros būklės moksle analizę, ištirti tikslųjų mokslų mokslininkų karjeros galimybes, derinant darbo ir šeimos pareigas, išryškinti kliūtis moterų akademinėi karjerai, susijusias su šeimos įsipareigojimais, bei galimybes pašalinti šias kliūtis.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros, statistikos bei teisės aktų analizė, kokybiniai interviu ir jų turinio analizė.

Vertikaloji ir horizontalioji lyčių segregacija mokslo sistemoje

Galima daryti prielaidą, kad jeigu nebūtų kliūčių visuomenėje bei mokslo struktūroje, moterys ir vyrai turėtų vienodai dalyvauti moksle ir vienodai pasiskirstyti visose mokslo kryptyse bei šakose visais lygmenimis. Tačiau taip

nėra. Moksle egzistuoja tiek vertikaloji, tiek horizontalioji moterų ir vyrų segregacija. Vertikaloji segregacija pasireiškia tuo, kad kuo aukštesnis mokslinis laipsnis, vardas ar pareigos, tuo mažiau moterų.

Kita problema yra horizontalioji mokslininkų segregacija, t. y. pasiskirstymas pagal mokslo sritis (1 lentelė). Matome, kad, išskyrus technologijos ir fizinius mokslus, visose srityse moterys ir vyrai pasiskirstę vienodai (+– 5 proc.).

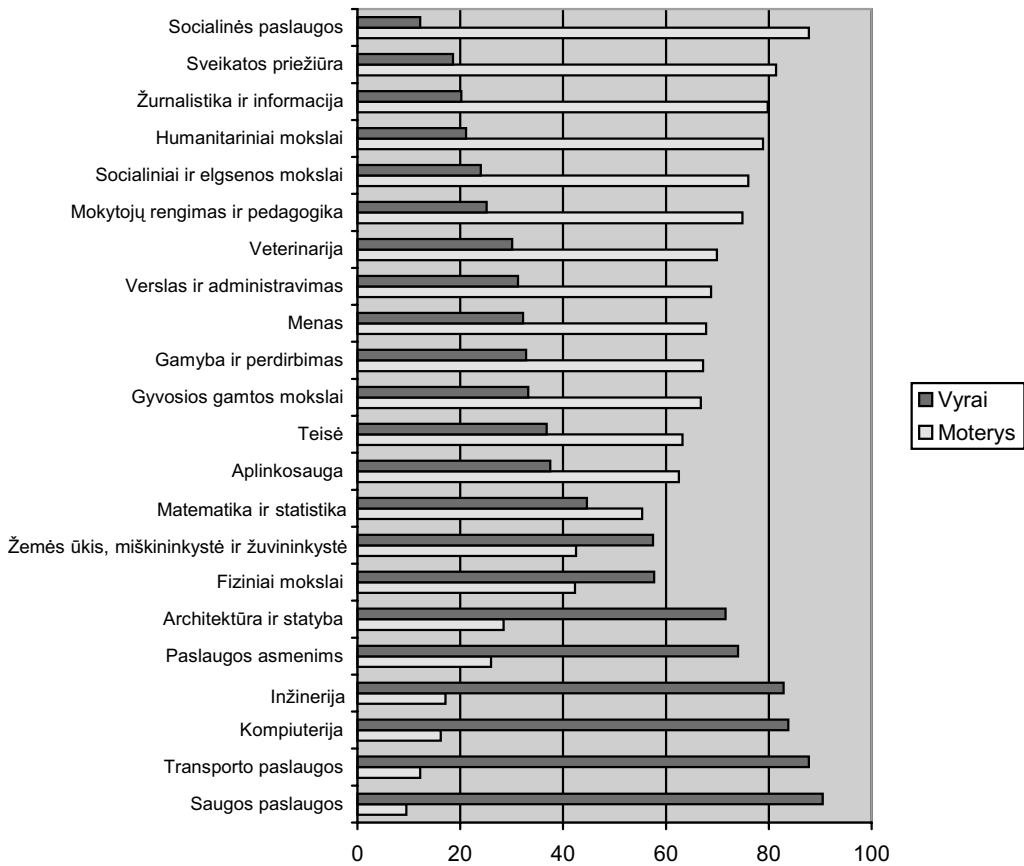
Žinoma, šis pasiskirstymas neatitinka baigusiujų universitetus pasiskirstymo pagal studijų sritis⁴. Pavyzdžiui, 2006 m. humanitarinius mokslus (ir meną) baigė tik 21 proc. vyrų, o tarp humanitarinių mokslų tyrėjų – jų dvigubai daugiau. Kai ir kaip būtų, mažesnė moterų dalis renkasi doktorantūrą nei baigia universitetus. 2006 m. universitetus baigė 66,2 proc. moterų, o doktorantūroje mokėsi 59 proc. Todėl aiškiai matyti, kad vyrai santykinai noriau stoja į doktorantūrą nei moterys. Turint omenyje, kad šiuo metu mokslininko profesijos prestižas vis dar yra menkas, vyrai, matyt, labiau skatinami pasirinkti mokslinę veiklą. Ir, be jokios abejonės, technologijos ir fiziniuose moksluose vis dar absoliučią dau-

1 lentelė. Moterų tyrėjų, turinčių mokslo laipsnį, pedagoginį vardą, dalis mokslinėje veikloje pagal mokslo sritis 2006 m. (proc.)

Mokslo sritis	Moterys
Humanitariniai mokslai	46
Socialiniai mokslai	55
Technologijos mokslai	20
Fiziniai mokslai	28
Biomedicinos mokslai	54
žemės ūkio mokslai	47
gamtos mokslai	56
medicinos mokslai	54

Šaltinis: Statistikos departamentas, 2007, p. 49.

⁴ Pagal Statistikos departamento klasifikaciją mokslo ir studijų sritys nesutampa, todėl palyginimas nėra visiškai tikslus, tik iliustracinis.

1 pav. Universitetinių pagrindinių studijų studentai pagal lytį ir studijų sritis 2006–2007 m.

Šaltinis: Statistikos departamentas, 2007.

gumą sudaro mokslininkai vyrai. Todėl moterims mokslininkėms skatinti šiose srityse ir reikia skirti ypatingą dėmesį. Iš esmės mokslininkų pasiskirstymą pagal lytį mokslo srityse ir šakose nulemia studentų pasiskirstymas pagal lytį studijų srityse (1 pav.). Nors, kaip minėta, merginos aktyviau siekia aukštojo mokslo negu vaikinai (pvz., 2006–2007 mokslo metų pradžioje universitetuose ir kolegijose studijavo 60 proc. merginų ir 40 proc. vaikinų), dažniausiai studijuoja tradiciškai tose srityse,

kurios priskiriamos moterims. Pagrindinė lyčių horizontaliosios segregacijos priežastis – visuomenėje įsigalėję stereotipai.

Visuomenėje vyraujantys **lyčių stereotipai** lemia tiek lyčių vaidmenis joje, tiek profesijos pasirinkimą – kokios profesijos yra vyriškos, o kokios – moteriškos. Prie to prisideda ir stereotipinis supratimas apie moterų ir vyrų asmenines savybes bei tų savybių ir tam tikrų profesijų sutikimą.

Kad stereotipai susidaro mokykloje, patvir-

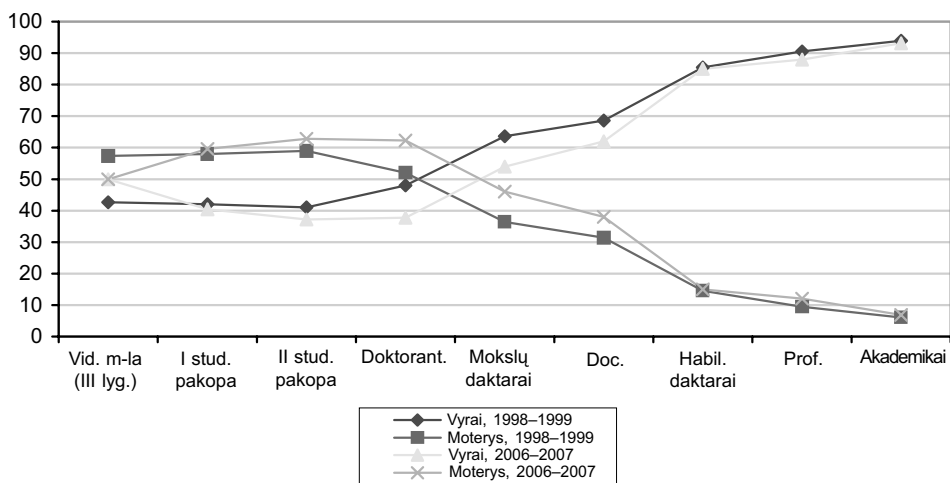
tina Vilniaus ir Šiaulių universitetų mokslininkų 1999 m. atliktas tyrimas (Merkys, Purvaneckienė, Ruškus, Kazlauskaitė, 2001). Buvo pastebėta, kad moksleivių ir mokytojų požiūris į moteriškas bei vyriškas savybes ir moteriškus bei vyriškus darbus sutampa ir yra ryškiai stereotipinis. Šio požiūrio sutapimas aiškiai rodo, kad moksleiviai perima mokytojų stereotipus. Mokytojai ir moksleiviai yra linkę priskirti tam tikras asmenybės savybes tam tikrai lyčiai. Moteriškajai lyčiai priskiriamos „teigiamesnės“ savybės: kruopštumas, švelnumas, paklusnumas, rūpestingumas, jausmingumas, tvarkingumas, nuolankumas, nuoširdumas, paslaugumas, atsakingumas ir pan. Vyriškosios savybės turi daug daugiau „neigiamų“ atspalvių: agresyvumas, šurkštumas, drąsa, užmaršumas, cinizmas, tingumas, nekantrumas, egoizmas, dominavimas, nepriklausomybė ir t. t. Tačiau pažvelkime į šias savybes profesijos požiūriu. Kokias profesijas pasirinkti žmonėms, turintiems tokia savybes? Savaimė suprantama, kad asmenys, turintys moteriškas stereotipines savybes, tinka aptarnaujančioms profesijoms ir subordinuotoms pareigoms. O štai asmenys, turintys vyriškas savybes, tinka charizmatinėms profesijoms, gali būti aukšto lygio profesionalai ir eiti vadovaujančias pareigas. Moteriški darbai – sekretorės, medicinos sesers, darželio auklėtojos, valytojos. Ir iš viso mokytojai ir moksleiviai moteriškų profesijų mano esant kur kas mažiau nei vyriškų. O vyriškos profesijos tai: elektrikas, kariškis, statybininkas, dvasininkas, policininkas, orkestro dirigentas, inžinierius, miesto meras, prezidentas. Mokslininko (-ės) profesija taip pat priskiriama prie vyriškesnių. Beveik du penktadaliai mokytojų ir moksleivių šią profesiją laikė vyriška, tik 1 proc. – moteriška. Kitiems atrodė, kad ši profesija tinka ir vieniems, ir kitiems.

Stereotipai turi nemažą įtaką ir vertikalajai segregacijai pagal lytį visose profesijose ar mokslo srityse. Nors merginos skaičiumi viršija vaikus tiek bakalauro, tiek magistrantūros studijose, o doktorantūros studijose jų skaičius beveik susilygina, vėlesnėse akademinės karjeros pakopose jų skaičius ima sparčiai mažėti. Nevienodas mokslininkų pasiskirstymas ir pagal turimus mokslo laipsnius. Kylančios profesinės karjeros laiptais, moterų darosi gerokai mažiau. Tai leidžia teigti, kad moterims moksle, kaip ir versle bei politikoje, susiduria su sunkumais (2 pav.).

Analizuodama moterų karjeros moksle ypatumus 2000 m. (Purvaneckiene, 2000), panaudojau vadinamųjų lyčių „žirklių“ moksle (European Commission, 2000) idėją, papildydama mokslinės karjeros Lietuvoje ypatumais: habilituoto daktaro laipsniu, akademikų pareigomis. Jau tuomet atkreipiau dėmesį į tai, kad moterims lengviau apginti daktaro ar habilituoto daktaro laipsnį, nei gauti docento ar profesoriaus pareigas (ar pelnyti mokslo vardus) (Purvaneckiene, 2000, p. 14). Šiandien galime palyginti, kaip pasikeitė šios moterų ir vyrų karjeros moksle „žirklės“ (2 pav.)

Matome, kad akademinės „žirklės“ pasikeitė nedaug. Svarbiausias požymis – susikirtimo taškas pasislinko link mokslo daktarų skaičiaus. Kol kas didesnių pokyčių pasiekta tarp mokslo daktarų: per dešimtmetį (nuo 1996 iki 2006 m.) moterų dalis nuosekliai didėjo nuo 35,6 proc. iki 46 proc. (Statistikos departamentas, 1997, 2007a). Tačiau tarp habilituotų daktarų moterų dalis išlieka mažai pakitusi (nuo 13,5 proc. iki 15 proc.).

Panašūs pokyčiai ir akademinų vardų (o tai atspindi ir turimas pareigas) srityje. Docentų dalis per dešimtmetį padidėjo nuo 30 proc. iki 38 proc., o moterų profesorių –

2 pav. Moterų ir vyrų dalis įvairiuose akademinės karjeros laiptuose 1998–1999 m. ir 2006–2007 m. (proc.)

Šaltiniai: Statistikos departamentas, 1999; 2007a, 2007b; Lietuvos MA..., 1999a, 1999b, 1999c, 2007a, 2007b, 2007c; Lietuvos švietimas..., 2007.

nuo 9,5 proc. iki 12 proc. (ten pat). Tačiau tas faktas, kad mažiau moterų gauna docentės vardą (ir atitinkamai docentės pareigas), nei yra apgynusios daktaro disertaciją, taip pat moterų profesorių dalis mažesnė nei habilituotų daktarių rodo, kad moterų akademinė karjera, galbūt, yra kitokių kliūčių.

Aukščiausią akademinę karjerą pasiekusi moteris, tikroji Mokslų akademijos narė, kaip buvo prieš dešimtmetį (1998-aisiais), taip ir yra viena (iš 38). Per dešimtmetį taip pat nepakito MA narių korespondenčių skaičius – 4 (iš 57), ir MA narių eksperčių skaičius – 5 (iš 50). Taigi, akademijos bokšto viršūnė ir toliau nepasiduoda moterims (Lietuvos MA..., 1999a, 1999b, 1999c, 2008a, 2008b, 2008c).

Moterų moksle dalies padidėjimas jaučiamas todėl, kad jų padaugėjo doktorantūroje. Vargu ar tai galima priskirti prie visuomenės pokyčių lyčių lygiateisiškumo link. Greičiau tai

lemia maži mokslininkų atlyginimai ir pačios mokslininko profesijos devalvacija. Juk žinoma, kad vyrai nesirenka neprestižinių ar prastai mokamų profesijų, ir tuomet juos pakeičia moterys. Dėl doktorantūros šiuo metu tokių tiesioginių įrodymų nėra, tačiau šią prielaidą patvirtintų vyrų skaičiaus doktorantūroje didėjimas, didėjant mokslininkų atlyginimams. Panašios tendencijos pastebimos ir kitose Rytų Europos šalyse. Lenkijoje taip pat po 1990 m., kai šioje šalyje labai sumažėjo mokslo finansavimas ir atsivėrė naujų verslo galimybių, tarp mokslininkų padaugėjo moterų (Siemienska, 2000). Kad ir kaip būtų, moterų skaičius aukščiausiose akademinėse pozicijose tebėra labai mažas, tai ir rodo moterų karjeros moksle problemą.

Ypač mažai moterų tarp aukštas akademinės pozicijas užimančių asmenų tiksluosiuose moksluose. Pavyzdžiui, „Moterys sudaro Lietuvos fizikų mažumą (11 proc. fizikų). Vy-

rų ir moterų, turinčių fizikos daktaro laipsnį, santykis yra maždaug 8 : 1, tuo tarpu atitinkamas habilituotų daktarų santykis – 44 : 1. Doco- cento vardas suteiktas 27 proc. vyrų ir 27 proc. moterų, turinčių daktaro laipsnį, tačiau profesoriaus vardą turi 15 proc. visų fizikų vyrų, tuo tarpu nėra nė vienos fizikės profesorės“ (Šatkovskienė, 2005, p. 127). „Be to, 16 vyrų fizikų yra LMA nariai [...]. Nė viena fizikė ne- buvo **Lietuvos mokslų akademijos nare** [...]“ (ten pat).

Moterų ir vyrų lygybė darbo rinkoje gana ilgai buvo suvokiama kaip moterų teisų įgyvendinimas, todėl į darbo ir šeimos suderini- mo priemonės buvo žiūrima kaip į pagalbą no- rinčiai dirbti moteriai. Tačiau pastaraisiais me- tais Europos Sąjungoje į moterų darbą žiūri- ma kaip į būtinybę, jei norima efektyvios eko- nomikos (taip pat mokslo) raidos. Todėl vals- tybė turi prisiimti atsakomybę už galimybes derinti šeimos ir darbo pareigas. Visuotinai yra pripažinta, kad pagrindinė, bet ne vienin- telė priemonė derinti darbo ir šeimos parei- gas yra pakankamos ir kokybiškos paslaugos ikimokyklinėse vaikų įstaigose (Esping-An- dersen, 2002; Leira, 2006). Tačiau Lietuvoje šių paslaugų trūksta, jos neužtektinai lanks- čios (Purvaneckienė, 2005). Tačiau yra ir kitų priemonių, jos ypač priklauso nuo ūkio šakos, kurioje dirba motinos ir tėvai. Mokslas taip pat turi savo specifiką. Mokslininko darbo tvarkaraštis gali būti lankstus, todėl pačios akademinės institucijos, o ypač universitetai, galėtų steigti vaikų priežiūros centrus, imtis kitokių priemonių. Čia reikia pasakyti, kad ir Lietuvoje galima rasti pavyzdžių, kai univer- sitetai kuria palankią šeimai aplinką, įsteigia vaikų priežiūros centrus. Sektiniu pavyzdžiu galėtų būti Šiaulių universitetas, kuris, įgyven- dindamas projektą „Šeimos planeta: šeimai

palanki organizacija“, įkūrė vaikų priežiūros centrą, teikia mobiliųjų auklių bei slaugių ir kitas paslaugas (Šeimos planeta, 2008).

Tyrėjų darbo ir šeimos derinimas

Tarptautinis tyrimas „Moterų tiksluosiuose moksluose ir technologijose karjera“ buvo atliktas 2005–2006 m. Lietuvoje, Latvijoje ir Es- tijoje. Jis buvo sudedamoji Europos Komisi- jos FP6 projekto „Baltijos šalių tinklas: moter- yns tiksluosiuose moksluose ir aukštosiose technologijose (BASNET)“ dalis (Women in Sciences..., 2007). Lietuvoje moterų karjeros tiksluosiuose moksluose tyrimą darė Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Edukologijos ir Sociologijos katedrų tyrėjų⁵ grupė. 2006 m. gegužė–rugsėį buvo atlikta 30 kokybinių pu- siau struktūruotų interviu. Buvo apklausta 23 respondentės ir 7 respondentai. Atranka bu- vo daryta taip, kad respondentai atstovautų įvairioms tikslųjų mokslų šakoms⁶, būtų įvai- raus amžiaus (nuo 26 iki 64 m.) ir turėtų įvai- rių mokslinių pasiekimų (nuo doktoranto iki instituto direktoriaus)⁷. Duomenys buvo ana- lizuoti kokybinės turinio analizės metodu.

Tyrimo duomenys atskleidė daug kliūčių moterų mokslininkų karjerai, tačiau šiame straipsnyje susitelksime tik į šeimos (vaikų tu- rėjimo) įtaką moterų mokslinei karjerai, t. y.

⁵ Dr. G. Purvaneckienė, dr. I. Stonkuvienė (Edu- kologijos katedra), dr. R. Žiliukaitė, R. Žakevičiūtė, V. Jonikova, D. Blynas (Sociologijos katedra).

⁶ Astronomija, biochemija, chemija, fizika, infor- matika ir matematika.

⁷ Visos atskirų respondentų charakteristikos čia nepateiktos, nes, esant mažam mokslininkų tiksluo- siuose moksluose skaičiui, nebūtų galima jas nustaty- ti. Pateiktos tik tos respondenčių charakteristikos, ku- rios galėjo turėti įtakos jų atsakymams.

tik į vertikaliją lyčių segregaciją tiksliauose moksluose ir galimus jos panaikinimo būdus, nes šeimos ir darbo derinimo problemos – viena iš vertikaliosios lyčių segregacijos darbo rinkoje priežasčių.

Ne visos respondentės turėjo šeimyninio gyvenimo ar vaikų auginimo patirties. Iš 23 apklaustų moterų 9 buvo netekėjusios (viena iš jų turėjo vaiką) ir viena ištekėjusi, neturinti vaikų. Taigi, beveik pusė iš jų nebuvo dariusios karjeros pertraukos dėl vaikų auginimo. Respondentės pabrėžė, kad vaikų gimdymas ir auginimas yra viena iš pagrindinių priežasčių, dėl ko moterys atsilieka nuo vyrų mokslinėje karjeroje. Kartais respondentės minėjo, kad tam tikrų mokslinių praradimų jos turėjo ir dėl to, kad prižiūrėjo senus ar ligotus tėvus.

Taigi, kaip respondentėms sekėsi suderinti vaikų priežiūrą su moksliniu darbu? Atsakymų galima rasti gana įvairių. Žinoma, turinčioms šeimą respondentėms buvo sunku, tas sunkumas priklausė nuo to, ar galėjo padėti močiutės ar seneliai, ar vyras prisiimdavo dalį rūpesčių. Viena respondentė, beje, penkių vaikų motina ir turinti vadovaujančias pareigas, nesusidūrė su jokiais problemomis, derindama vaikų auginimą su moksline karjera. Pasitaikė ir teiginių, kad mokslininkės profesija yra pati tinkamiausia auginti vaikus, nes galima susidaryti laisvą darbo grafiką.

Kliūtys moterų mokslinei karjerai

Tipiškas paaiškinimas, kodėl moterys mokslinėje karjeroje **atsilieka nuo vyrų**, – „... nes vyras negimdo. O moteris, jinai [...] automatiškai išėina taip, kad jinai atsilieka profesinėje srityje“ (R21, 27 m., netekėjusi). „[Vyras] daugiau, galbūt, [galės] laiko sau, savo moksliniam [darbui] [...] skirti. Moteris vis tiek neturės, nes prižiūrės vaikus, ten šeimą ir taip toliau“ (R20, 31

m., netekėjusi). Taigi, vaikų turėjimas yra viena iš svarbiausių moterų atsilikimo mokslinėje karjeroje priežasčių. Todėl, jei moteris nori daryti mokslinę karjerą, pasak respondentžių, jai reikia **rinktis**.

„... Jai antrajame kurse vadovo buvo pasakyta, toks garsus labai matematikas jai pasakė, kad tu turi apsispręsti, ar gimdysi vaikus, ar užsiimsi mokslu“ (R23, matematikė, ištekėjusi, 2 v.). Taip respondentė pasakoja apie savo buvusią bendramokslę, kuri „... buvo Tarybų Sąjungos olimpiados nugalėtoja“.

Ir kitos respondentės, gamtos ir tikslųjų mokslų atstovės, kalbėjo apie moterų pasirinkimą tarp šeimos (ypač – vaikų) ir mokslinio darbo. „Tai yra pasirinkimas. Todėl, kad moteriai galbūt ir sunkiau paskui, jeigu šeima, vaikais prasideda. Dar ne vienas – keli. Suderinti tą viską tikrai labai sunku. Ir daug, sakau, pastangų reikia“ (R11, 58 m., ištekėjusi, 2 v.). Respondentžių nuomone, moterys pačios laisvai pasirenka tarp šeimos ir mokslinės karjeros: „Arba tos moterys, kurios visą gyvenimą – mano kartos – augino vaikus, rūpinosi namais ir visą laiką ir liko vyr. laborantės. Savo noru. Tiesiog joms pakako tiek. Jų vyrai padarė karjerą. Joms užteko tiek. Ir tiesiog taip jau susiklostė“ (R11). Arba „Aš manau, kad moterys gana anksti apleidžia tuos mokslus ir save [...] paskiria grynai šeimai, šeimos reikalams ir pasitenkina tuo savo žemesniu pasiekto lygiu“ (R19, 35 m., ištekėjusi). O kitos atsisako asmeninio gyvenimo: „Pažiūrėkim, kiek Vilniaus universitete matematikos [...] informatikos visada buvo moterų. Mažai. Dvi, dvi moterys visu laiku buvo. [...] Bet, tarkim, jos neturėjo savo asmeninio gyvenimo“ (R23, 42 m.). Apie pasirinkimą kalba ne tik brandesnio amžiaus moterys, bet ir jaunos: „Jinai pasirinko mokslą ir išsiskyrė“ (R21, 27 m.). Respondentžių nuomone, pasi-

rinkimas lemia ir karjeros spartą: „... moteris pasirenka, kiek jina skirs [laiko] savo vaikams ir šeimai, ir kiek jina skirs tam mokslui“ (R15, 1 v.). Pačioms respondentėms neteko rinktis tarp šeimos ar darbo, tačiau „Jeigu reikėtų rinktis, aš visada rinkčiausi šeimą“, – teigė viena respondentė (R6, ištekėjusi, 2 v.).

Kai kurios respondentės pačios taip pat darė tam tikrus pasirinkimus: „Aš buvau [...] prieš motinystės atostogas ir pagal sutartį dirbau vienoj firmoj, dirbau ir čia. [...] ta firma man siūlė, kad jie už savo pinigus samdys auklė vaikams, kad tik pas juos ateičiau. [...] aš manau, kad mama yra reikalingesnė vaikams negu auklė. Aš pati norėjau auginti vaikus“ (R10, 39 m., ištekėjusi, 2 v.). Kartais dėl vaikų auginimo tenka sulėtinti mokslinės karjeros tempus: „... man pagrindinė priežastis yra dukros auginimas, tai man pirmenybė tenka dukrai. [...] Tai aš dirbu nuo to laiko, kai vaikui metai sukako. Dirbu, bet ne tokiais tempais, negaliu pasidžiaugt savo pasiekimais“ (R9, netekėjusi, 1 v.).

Apibendrinant galima konstatuoti, kad, respondencijų nuomone, moterys **pačios laisvai pasirenka** tarp mokslinio darbo tikslijų ar gamtos mokslų srityje ir šeimos. Jos taip pat pasirenka, kiek laiko skirs šeimai, kiek karjerai.

Prieš nagrinėdami vaikų priežiūros derinimo su moksline veikla sunkumus ar pranašumus, pirmiausia atkreipkime dėmesį į tai, kad visuose interviu respondentės (ir respondentai) **vaikų auginimą siejo beveik išimtinai tik su moterimis**.

Tik moterų siejimas su vaikų auginimu dažnai aiškinamas prigimtimi: „... [moterų] pati prigimtis kalba, kad vis tiek bus sunkiau. Jeigu ten galvojant sukurti šeimą [...] iš karto iškrinta keleri metai...“ (R20, 31 m.). „Visa problema ir yra, ta kad moterys po darbo turi bėgti namo ir

ten atlikti savo darbą: virti vakarienę, išklaustyti kitus šeimos narius. Na, ir tokia prigimtis yra“ (R2, 38 m.). Dar kita respondentė teigia, kad „Tokia jau moters fiziologija – gimdyt vaikus, rūpintis“ (R21, 27 m.). Įdomu tai, kad ne tik vaikų gimdymą, bet ir jų priežiūrą bei kitas namų ūkio pareigas, pavyzdžiui, valgio gaminimą, moters prigimčiai ar fiziologijai priskiria santykinai jaunesnės kartos mokslininkės. Viena respondentė išvelgia lyčių psichologinių skirtumų: „Aš manau, kad tai yra moterų galvoj, moterų psichologijoj. Vyrų ir moterų psichologijos skirtumas. Moterys vis viena nuo vaikystės žaidžia su lėlėmis, žaidžia namus tenai“ (R19, 35 m.). Deja, respondentė toliau nesigilina į klausimą, o kodėl mergaitės „žaidžia su lėlėmis“? Beje, ir kitos respondentės kalba apie tai, kad mūsų visuomenėje taip įprasta, taigi, šeimos rūpesčius moterims priskiria pagal tradicijas, jų nekvestionuodamos: „Vis tiek, kad ir kaip ten būtų, moteris labiau pririšta prie šeimos, prie vaikų“ (R11), „... ir moterų yra moksle mažiau dėl to, kad jos galbūt jaučia didesnę atsakomybę šeimai negu vyrai“ (R19).

Tačiau kitos respondentės jau kelia klausimus, kad tos visuomenės tradicijos galėtų ir keistis, ir į šeimos rūpesčius, o ypač vaikų auginimą, galėtų įsitraukti ir vyrai: „... jeigu susitvarkytų tas gyvenimas taip, kad vyrai tikrai būtų lygiaverčiai pagalbininkai šeimoj [...]. Bet kol kas yra taip, kad turbūt, nežinau, skaičius bijau sakyti, kad 80 procentų šeimų vis tiek moteris pagrindinė [...]. Laiko tuos tris kampus...“ (R15, 58 m.). Apie tradicinius tris kampus ir vyrų pareigų šeimoje kitimą svarsto ir kita respondentė: „... aišku, kad moterys pareigų šitoj visuomenėj ir šeimoj turi kur kas daugiau negu vyras. Jau tas tradicinis Lietuvos posakis, kad moteris turi laikyti tris kampus (juokiasi), o vyras tiktai vieną iš keturių, tai aišku, kol vaikus

išaugina, kol juos ant kojų pastato, tai moteriai šeimoj yra mažiausiai tris kartus daugiau to darbo ir rūpesčių, ir pareigų negu vyrui. Tai jau čia tokia objektyvi priežastis. Nors dabar jau deklaruojama, kad tėvystė veža, visuose plakatuose, bet dar kol tėvai bus namuose su vaikeliu, augins vaikelius, tai čia dar labai toli“ (R6, 54 m.). Tačiau kai kurios moterys pripažįsta, kad vyrai nesiima auginti vaikų ne tik dėl savo nenoro, bet ir dėl viešosios nuomonės: „Va dabar, žiūrėkit, ir vyram duoda jau atostogas tas prieš vaiko. Tik tiek, kad jie dar nepripratę. Ir kaip jis paliks darbą, ir kaip jis sėdės su vaiku? [...] Bet šiaip tai turi būt ir vieša nuomone“ (R13, 61 m.). Kita respondentė teigia, kad jai atrodo, „... jog didelę dalį sudaro pašaipus žvilgsnis į vyrų dekretines atostogas, ne dekretines, bet vaikų auginimo. [...] jeigu jau susituokia du mokslininkai, tai vaiko auginti, aišku, išeina moteris...“ (R12, 26 m.).

Apibendrinant galima pasakyti, kad mokslininkės vaikų auginimą ir kitus šeimos rūpesčius „**natūraliai**“ (o iš tiesų – stereotipiškai) priskiria tik moterims, remdamosi prigimtimi, fiziologija, psichologija ar visuomenės tradicijomis. Tik pora respondenčių užsimena, kad šias pareigas galėtų atlikti ir vyrai.

Tai kaipgi respondentės augino vaikus? Kadangi joms savaime suprantama, kad vaikus auginti buvo jų pareiga, tai čia išryškėjo trys aspektai: 1) pagalba auginant vaikus; 2) motinystės ir vaiko priežiūros atostogų panaudojimas; 3) ko teko atsisakyti auginant vaikus.

Kliūčių mokslininkės karjerai įveikimo būdai

Daugiau ar mažiau sėkmingai derinusios mokslinės veiklos ir vaikų auginimo pareigas minėjo, kad jų situacija buvo geresnė nei kitų moterų todėl, kad **buvo kas padeda auginti**

vaikus: dažniausiai – motina arba vyras. Viena teigė, kad ji yra „... tokia laiminga moteris, kuri turi kam palikti vaiką“ (R2), kita manė, kad „... jeigu nebūtų buvę mamos, kitaip būtų viskas susiklostę“ (R4). Kartais mamos parama leido neatsisakyti ir ilgesnių išvykų: „... mama prižiūrėjo vaiką, kai aš buvau stažuotėse Vokietijoje, tai va vieną kartą manęs septynis mėnesius nebuvo, kitą kartą keturis [...], Danijoje buvau mėnesį“ (R5). Mamos pagalba derinama ir su darželio lankymu: „Ryte vaikai eina į darželį (galvoja), paskui mano mama padeda“ (R10). Kitoms respondentėms vaikus padėjo auginti jų vyrai. „Mes susituokėme dar studijų metais, tai keisdavomės, vienas grįžta, kitas eina su vaiku. Ir paskui, kai aš ir antrąjį pagimdžiau, tai kai jis grįždavo iš darbo, aš eidavau į darbą ir tuos kandidato minimumo egzaminus laikiau su vaikais“ (R6) – pasakojo viena respondentė. „Tai būdavo taip: vyras grįžta iš darbo po paskaitų, po savo jau darbų, tada lieka su sūnumi vakare; aš važiuoju čia, dirbu, grįžtu ir taip kartojasi“ (R11), – kalba kita.

Kai kurios respondentės pažymi, kad **akademinei aplinka palanki šeimai:** vaikus galima atsivesti į darbą. Viena respondentė ėjo laikyti kandidatinio minimumo egzaminu su vaiku, vėliau – atsivesdavo vaiką į darbą (R6), kita vaikus vežėsi į ekspedicijas (R11), o daugiausia iš mūsų respondenčių išauginusi vaikų (penkis) mokslininkė teigė, kad iš viso neturėjo jokių problemų, visur galėjo pasiimti vaikus (R22), ėjo net į posėdžius su kelių mėnesių kūdikiu, su didesniais vaikais – skaityti paskaitų. Kaip jau minėta, buvo ir tokių nuomonių (R5, R10, R14), kad mokslininkės profesija yra pati palankiausia moterims auginti vaikus, nes jos gali turėti laisvą darbo grafiką, suderinti paskaitų tvarkaraščius. Tačiau pagrindinis vaikus išauginusių respondenčių

bruožas tas, kad jos **panaudojo motinystės ir vaiko priežiūros atostogas ir darbui**: arba anksčiau grįžo iš vaiko priežiūros atostogų, arba dirbo ir jų metu. Ir tas pats būdinga visų kartų mokslininkėms.

Kai kurios respondentės grįžo į darbą praėjus 3–4 mėnesiams po vaiko gimimo, nors dirbo ir ne visu krūviu. „*Aš žmogus pareigingas ir [...], jai buvo trys mėnesiai, vyras išsidarbino pamaininį darbą dirbti, ir aš pusę dienos dirbau tenai*“ (R3, v. m. d., 59 m., ištėkėjusi, 2 v.), „*Paskui tris mėnesius buvau tose dekretinėse atostogose, bet mano jaunesnieji darbuotojai dirbo, su jais palaikiau ryšį ir gana anksti išėjau dirbti*“ (R4, 48 m., ištėkėjusi, 1 v.). „*Aštuoniasdešimt pirmais gimė sūnus. Gegužės 1-q. Tai pasiauginau per vasarą. Rudenį į lopšėlį ir į darbą reikėjo*“ (R11). „*Dekretines atostogas aš ėmiau. Kadangi aš dirbau du darbus – mokytoja mokykloje, o čia buvau doktorantūroje – tai mokykloje pasiėmiau dekretines atostogas, o čia dirbau. Aš savo dukrą užsiauginau čia institute. Aš turėjau galimybę ir po pusę dienos ir namie dirbti*“ (R2). Pirmosios trys respondentės – vyresnės kartos (59, 48 ir 58 m.). Tuo metu buvo mokamos tik motinystės atostogos, todėl viena iš ankstesnio grįžimo į darbą priežasčių, kurias mini respondentės, buvo ir pinigai. Tačiau ketvirtoji (38 m.) faktiškai nedarė pertraukos moksliniame darbe dėl mokslinės karjeros. Visus trejus metus vaiką žiūrėjo tik viena respondentė (R10), tačiau galima priežastis buvo ta, kad ji augino dvynukes. Vėlgi įdomu, kad daugelis respondenčių mano, jog tai, kad jos, augindamos vaikus, dirbo, yra „... netipinis atvejis. Aš panaudojau tas dekretines atostogas. Buvau su vaiku ir verčiau knyga“ (R18). Tačiau sprendžiant iš mūsų interviu – tai kaip tik tipiškas atvejis, sėkmingai siekiant mokslinės karjeros. Galbūt, dauguma tų, kurios pa-

naudojo visas vaiko priežiūros atostogas, ir nepadarė sėkmingos mokslinės karjeros? Galbūt, todėl visuomenėje susidaro tokia nuomonė, kad mokslinė karjera tiksluosiuose ir gamtos moksluose moteriai neįveikiama? Nes ją įveikti gali tik neturinčios vaikų (arba – visuomenės nuomone – negyvenančios visaverčio gyvenimo⁸) arba „supermoters“, kuriomis būtų galima laikyti mūsų respondentės. Tačiau pats toks pavyzdys, kad yra galinčių, taip pat neigiamai veikia tiek pačių mokslininkių, tiek visos visuomenės nuostatas dėl moterų mokslinės karjeros tiksluosiuose ir gamtos moksluose. Jeigu yra moterų, kurios ir augina vaikus, ir gali lygiuotis su vyrais moksliniais pasiekimais, tai susidaro įspūdis, kad kitos, kurioms nepavyksta, – pačios kaltos. Paprastai nekreipiama dėmesio į tai, kad tos „supermoters“ įdeda kur kas daugiau pastangų nei vyrai, turėdamos dvigubą krūvį.

Respondentės, nors ir neturėjo neįveikiamų kliūčių mokslinei veiklai, vis dėlto pripažino, kad „... per trejus metus tu gali ir nutolti nuo mokslo. Vis viena per trejus metus gana sparčiai viskas pažengia į priekį. Kai jau reikėtų vyti, nežinau, kaip ten pavyktų“ (R19). Respondentės mano, kad moterims daryti karjerą labiausiai trukdo „... šeima“ (R12), pavyzdžiui: „... iki pusantrų metų auginau aš ją, o tada [...] tada ten visi kažką dirbo, o tada aš pradedu eiti į darbą, nes jau pinigų nėra, visai. Tai ta serga, tai dvi savaites serga, dvi savaites aš darbe. Tai atbėgęs priešokiais ten padedi jiems kažką, o paskui [...] o paskui buvo ten tokių situacijų. Sako, tu mažai dirbai, tai ko tu nori.

⁸ Tyrimų „Moteris Lietuvos visuomenėje“ duomenimis, teiginiui „Moters gyvenimas tik tada yra visavertis, jei ji turi vaikų“, 1994 m. pritarė 88 proc. moterų ir 79 proc. vyrų, 2000 – 72 proc. moterų ir 67 proc. vyrų (Purvanekas, Purvanekienė, 2001).

O reikia surinkti tuos balus, kažkokių koeficientus“ (R13). Apie publikacijų trūkumą, sunkų grįžimą ir kolegų vijimąsi kalba ir kitos: „Tokį, sakau, štilį turėjau ir paskui labai stipriai man reikėjo temptis ir pasivyti kolegas“ (R15), „... kai grįžta, tai yra be galo sunku“ (R23).

Dėl šeimos ir mokslinio darbo derinimo respondentėms **teko atsisakyti** ir konkrečių dalykų. Tai gali būti vaikų gimdymo atidėjimas: „... mes, pavyzdžiui, aštuonerius metus nedidinome šeimos“ (R4). Vaikus auginusios respondentės teigė, kad dėl to negalėjo vykti į konferencijas, atsisakė stažuoti ar dirbti užsienyje. O šie dalykai ne tik praplečia mokslinį akiratį, sudaro galimybę užmegzti mokslinius ryšius, bet ir suteikia galimybę pasinaudoti šiuolaikiška aparatūra, kas tiksliauose ir gamtos moksluose labai svarbu. Viena respondentė pateikė savo pavyzdį: „... kai aš apgyniau disertaciją, jau žinojau, kad laukiوسي antrojo vaiko. [...] man tada sakė instituto direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams: tai tau dabar labai reikia važiuoti į mokslines stažuotes. Na, į kokią mokslinę stažuotę aš važiuosiu tokios būklės? Aš nevažiuosiu“ (R23).

Apibendrinant galima pasakyti, kad daugelis respondenčių teigė, jog daryti mokslinę karjerą moterims labiausiai trukdo šeima: pertraukos vaikams auginti sulėtina darbo tempus, sumažina mokslinę produkciją, reikia įdėti daug pastangų, norint pasivyti kolegas. Be to, reikia atsisakyti dalyvauti konferencijose, stažuoti ir darbo užsienyje. Tačiau daryti mokslinę karjerą ar atsidėti šeimai – jų pačių laisvas, bet neišvengiamas pasirinkimas.

Tačiau mokslininkams vyrams tokių pasirinkimų daryti beveik nereikėjo. Iš septynių apklaustų vyrų – šeši vedę ir turi vaikų. Vyrų respondentų interviu nesuteikė daug informacijos apie šeimos ir darbo derinimo proble-

mas, jiems savaime suprantama, kad tai – moterų reikalas (prigimtinis). Vienam respondentui teko atsisakyti vienos stažuotės dėl šeimos, kai vaikai buvo maži.

Kadangi respondentės beveik neabejojo, jog vaikų auginimas ir priežiūra – motinų reikalas, tai, respondenčių nuomone, vienintelės pozityvios moterų diskriminacijos priemonės, kurias jos pripažintų, būtų lengvatų grįžtančioms iš vaiko priežiūros atostogų moterims. Nors buvo ir abejojančių tuo (R17, R21). Pirmoji tiesiog teigė, kad nereikia jokių priemonių, kadangi „... jeigu jinais turės galimybę, jinais tikrai grįš“, kita buvo susirūpinusi, kad nebūtų piktnaudžiavimų: „... Taip gali atsirast tokių, kurios nieko neveikia, o naudojasi lengvatomis.“ Tačiau kitos respondentės ir respondentai sutiko, kad reikia tam tikrų specialių priemonių grįžtančioms į mokslinę veiklą po vaiko priežiūros atostogų moterims skatinti. Daugelis konkrečiai nesiūlė, kokios turėtų būti tos priemonės, tačiau sutiko, kad tokia pagalba būtina (R4, R10, R12, R13, R15, R22). Tokios pat pozicijos laikėsi ir respondentai vyrai. Bet buvo respondenčių, kurios pateikė konkrečius pasiūlymus, koks tas skatinimas galėtų būti. Šias priemones būtų galima suskirstyti į dvi grupes: susijusias su visa visuomene ir susijusias konkrečiai su moksliniu darbu. Susijusių su visa visuomene vėlgi būtų dvi grupės. Viena, kaip aprašyta pirmiau, viešosios nuomonės keitimas ta linkme, kad ir vyrai gali vienodai su moterimis prižiūrėti vaikus (R12, R13). Kiti pasiūlymai susiję su vaikų darželių darbu – kad „... darželiai turi būti prienamiesni, nes daugelis darželių priima vaiką tik nuo vyresnio amžiaus ir nežiūri į tai, kad nėra kam palikti tą vaiką. Šeštadieniais ir sekmadieniais darželiai uždaryti, ir jeigu tėvams reikia padirbti ar turi kitų reikalų, tai yra didelė problema, kur

palikti tą vaiką. Reikia, kad būtų darželis, kur gali atvesti savo vaiką, palikti jį auklėtojai ir žinoti, kad jis bus saugus“ (R2). Kita respondentė darželiams taip pat suteikia ypatingą reikšmę: „... geriau koks nors universitetas turėtų pusę dienos veikiančią darželį vaikams, kad jos galėtų palikti mažus vaikus ir eiti dirbti savo darbo [...]. Aš tikrai manyčiau, kad darželis yra svarbiau negu kvota“ (R14). Tačiau vien darželių nepakan-ka, tą riboja ir labai maži atlyginimai akademi-nėje sferoje: moterys galėtų ir nusipirkti dau-giau vaiko priežiūros paslaugų, jei daugiau už-dirbtų. „Vaiko priežiūros ir globos problema yra. Reikia, kad būtų pagerinimas tos sferos, kad dau-giau paslaugas toj sferoj teiktų ir panašiai [...], bet tam reikia, kad žmonės pakankamai uždirbtų, kad galėtų mokėti už tas paslaugas“ (R4).

Kiti pasiūlymai daugiau susiję su konkre-čiomis priemonėmis akademinėje sferoje. Tai – specialios dotacijos, stipendijos, stažuotės ar kursai, leidžiantys įveikti atsilikimą nuo moks-lo, susidarantį vaiko priežiūros atostogų me-tu, taip pat vaiko priežiūros atostogų laiko ne-įskaitymas, skaičiuojant mokslinę produkciją. Prieš moterų skatinimo priemones, sugrįžus joms iš vaiko priežiūros atostogų, nepasisakė nė viena iš respondenčių ar respondentų: nei turėjusios vaikų auginimo patirties, nei netu-rėjusios, nei vyrai. Dar kartą noriu pabrėžti, kad visos apklaustos mokslininkės ir moksl-i-ninkai, kalbėdami apie šias priemones, turėjo omenyje tik moteris, niekas nekalbėjo apie to-kias pat priemones grįžtančiam iš vaiko prie-žiūros atostogų tėvui.

Apibendrinimas ir diskusija, arba ko nepasakė respondentai

Turinio analizėje pateikta respondentų nuo-monė įvairiais šeimos ir mokslinės karjeros de-rinimo aspektais. Tačiau tai, ką pasakė respon-

dentai, tyrėjui leidžia daryti išvadas, kartais galbūt net prieštaraujančias respondentų nuo-monei. Juo labiau kad ir šio tyrimo metu ma-tėme akivaizdžių prieštaravimų tarp respon-dentų teiginių. Nei respondentės moterys, nei vyrai nemanė, kad moterys moksle būtų kaip nors diskriminuojamos. Tačiau kyla diskusinis klausimas: jeigu moterys (šiuo atveju – moti-nos, kai kalbame apie darbo ir šeimos derini-mą) ir vyrai turi skirtingas sąlygas, tai – dis-kriminacija ar ne? Jeigu mokslo sistema su-kurta taip, kad joje patogų dirbti tik tiems, ku-rie neturi ilgalaikių išsipareigojimų šeimai, – tai diskriminacija ar ne?

Autorė nenori kaltinti vyrų pikta valia, su-kūrus esamą mokslo sistemą. Tiesiog šią sis-temą kūrė vyrai (kaip matėme, akademinė vir-šūnė moterims kol kas nepasiekiamo), ir jie ją sukūrė pagal savo supratimą. Taip jau susiklos-tė, kad mūsų visuomenėje vaiko priežiūros atostogas (kol kas) ima tik moterys. Galbūt, todėl vyrai nemato (ar nenori matyti), kodėl gi šios vaiko priežiūros atostogos turi tokią di-delę reikšmę moterų mokslo karjerai. Čia svarbu ne tik tai, kad per šias atostogas mote-rys atsilieka nuo mokslo naujovių, bet ir for-malūs struktūriniai barjerai. Konkursų (eiti pareigas, tapti ekspertu ar vykti į stažuotę) ir atestacijų metu mokslinė veikla vertinama pa-gal mokslinės produkcijos kiekį per tam tikrą laikotarpį (dažniausiai – penkerius metus). Jeigu šis laikotarpis sutampa su vaiko priežiū-ros atostogomis, savaime suprantama, kad moterys vertinimui pateikia mažiau produk-cijos. Ir nelaimi konkursų ar negauna aukš-tesnių pareigų. Panašiai būna ir su jaunųjų mokslininkų galimybėmis (specialiomis sta-žuotėmis, konferencijomis, publikacijomis, konkursais). Moterys, gimdančios ir auginan-čios vaikus, paprasčiausiai nespėja pasinaudoti

jaunųjų mokslininkų galimybėmis. Šie struktūriniai barjerai ir yra viena priežasčių, kodėl moterys, atsilikusios karjeros starte, vėliau nebepasiveja vyrų, kopdamos į akademines aukštumas.

Kitos svarbios moterų diskriminacijos priežastys glūdi visuomenėje išisknijusiuose lyčių stereotipuose. Vėlgi, paliesdama tik šeimos ir darbo derinimo aspektą, noriu atkreipti dėmesį į tai, kad rinktis tarp mokslinės karjeros ir šeimos (vaikų turėjimo) tenka tik moterims. Ir tas pasirinkimas, kaip teigė respondentės, nėra toks jau laisvas. Jį taip pat lemia stereotipai, kurie net vakarieniškos gamtinės priskiria moterims, paaiškindami tai jų prigimtimi. Tiesą sakant, kai kurios respondentės pačios mato, kad šie stereotipai (visuomenės nuomonė) trukdo vyrams prisidėti prie vaikų priežiūros, tik jos nemano, kad čia diskriminacija. Stereotipai susidarė, matyt, tais laikais, kai moterys beveik visą gyvenimą buvo nėščios ar žindė, tačiau keista, kad mūsų visuomenėje jie tebegyvuoja ir XXI amžiuje. Ir tyrimo metu buvo galima pastebėti, kad šie stereotipai ypač gajūs tarp tikslųjų mokslų atstovų. Būtų galima daryti prielaidą, kad tokiai stereotipinei mąstysenai galėtų turėti įtakos ir socialinių mokslų pagrindų neturėjimas.

Pačios mokslininkės vaikų auginimo pareigas bei kitus šeimos rūpesčius „natūraliai“ priskiria tik moterims, remdamosi prigimtimi, fiziologija, psichologija ar visuomenės tradicijomis. Viena iš svarbiausių sėkmingos mokslinės karjeros prielaidų vaikus auginančiai moteriai – motinos (ar kitų giminių) pagalba. Rečiau vaikų auginimo rūpesčiais dalijasi tėvai. Palanki šeimai atmosfera akademiniame aplinkoje – taip pat svarbus veiksnys.

Vaikus auginusios respondentės vaiko

priežiūros atostogų visiškai nepanaudojo, jų metu dirbo. Jas būtų galima pavadinti „supermoterimis“, tačiau kuriant moterų moksle skatinimo programas, tokių moterų nereikėtų laikyti vaidmenų modeliais, nes rezultatams pasiekti jos įdėjo kur kas daugiau pastangų nei vyrai. Be to, prisidėjo ir laimingai susiklosčiusios aplinkybės – nesužlubavo jų pačių sveikata, šeimoje nebuvo ligonių ar vyresnio amžiaus giminaičių, kuriuos reikėtų slaugyti.

Respondentės pažymėjo, kad labiausiai moterų mokslinei karjerai trukdo šeima: pertraukos vaikams auginti sulėtina darbo tempus, sumažina mokslinę produkciją, reikia įdėti daug pastangų, norint pasivyti kolegas. Be to, tenka atsisakyti dalyvavimo konferencijose, stažučių ir darbo užsienyje. Todėl visos priemonės skatinti grįžusias iš vaiko priežiūros atostogų moteris yra priimtinos ir mokslininkėms, ir mokslininkams.

Šiame darbe buvo apklausti tik tikslųjų mokslų atstovai. Tačiau išvadas dėl mokslinės veiklos ir šeimos pareigų derinimo būtų galima taikyti visų mokslų sistemai, nes šioje sferoje didelių skirtumų tarp mokslo kryptių atstovų neturėtų būti.

Apibendrinant moterų karjeros moksle ypatumų, derinant darbo ir šeimos pareigas, analizę galima pasakyti, kad šeimos pareigos sudaro kliūtis trijuose lygmenyse: *makro* (visuomenės), *mezo* (mokslo sistemos) ir *mikro* (pačių mokslininkų). *Makrolygmeniu* pagrindinės kliūtys – visuomenėje vyraujantys lyčių stereotipai, vaiko priežiūros institucijų stoka ir nelankstumas bei mechanizmo, skatinančio tėvą imti vaiko priežiūros atostogas, nebuvimas. *Mezolygmeniu* – tam tikro laikotarpio, iš kurio neišskaičiuojamos vaiko priežiūros atostogos, mokslinės produkcijos vertinimas; grį-

žusių iš vaiko priežiūros atostogų tėvų skatinimo nebuvimas; mažesnės galimybės pasinaudoti „jaunojo mokslininko“ statusu to iš tėvų, kuris ima vaiko priežiūros atostogas.

Mikrolygmeniu – pačių tikslųjų mokslų mokslininkų ir mokslininkų vadovavimasis lyčių stereotipais, kurie galbūt kyla iš visuomenės pokyčių nesuvokimo.

LITERATŪRA

Briuselis, 2008 m. birželio 3 d. (06.06) (OR. en) 2008 m. gegužės 29–30 d. Konkurencingumo tarybos posėdis.

Esping-Andersen G. et al. *Why We Need a New Welfare State*. Oxford University Press, 2002.

Gage N. L., Berliner D. C. *Pedagoginė psichologija*. – Vilnius: Alna litera, 1994.

Leira A. *Dirbantys tėvai ir socialinės gerovės valsybė: kintanti šeima ir politikos reforma Skandinavijoje*. Vilnius: Eugrimas, 2006.

Lietuvos MA tikrieji nariai (akademikai) // Prieiga per internetą: <http://www.lma.lt> [žiūrėta 1999-05-26a; 2007-05-18a; 2008-06-26a].

Lietuvos MA nariai korespondentai // Prieiga per internetą: <http://www.lma.lt> [žiūrėta 1999-05-26b; 2007-05-18b; 2008-06-26b].

Lietuvos MA nariai ekspertai // Prieiga per internetą: <http://www.lma.lt> [žiūrėta 1999-05-26c; 2007-05-18c; 2006-06-26c].

Lietuvos švietimas skaičiais 2007. Studijos. Vilnius: LR ŠMM ITC, 2007.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministeras. Įsakymas dėl Moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo moksle strategijos patvirtinimo, 2008 m. birželio 2 d. Nr. ISAK-1600. 2008a.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministeras. Įsakymas dėl darbo grupės nacionaliniam projektui „Lyčių lygybės moksle skatinimas“ parengti sudarymo. 2007 m. lapkričio 30 d. Nr. ISAK-2319. 2008b.

Merkys G., Purvaneckienė G., Ruškus J., Kazlauskaitė I. *Lytiškumo raiška Lietuvos mokytojų ir mokinių populiacijose: apklausos raštu duomenys // Lytiškumas ir švietimas: pažiūrų, stereotipų ir ugdymo turinio tyrimai /Mokslo darbai/*. Vilnius: MIC, 2001. P. 69–107.

Moterų ir vyrų lygybės gairės 2006–2010 {SEK(2006) 275}. Briuselis, 1.3.2006, KOM(2006)

92 galutinis. Prieiga per internetą: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2006/com2006_0092lt01.pdf [žiūrėta 2008-06-02].

Statistikos departamentas (1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007a). *Moterys ir vyrai Lietuvoje*. Vilnius.

Statistikos departamentas. *Švietimas 2006*. Vilnius, 2007b.

Purvaneckas A., Purvaneckienė G. *Moteris Lietuvos visuomenėje: palyginamoji tyrimų analizė*. Vilnius: DANIELIUS, 2001.

Purvaneckienė G. *Education of Women in Lithuania // European Manual of Continuing Education*. Luchternhand, 2000. P. 1–18.

Purvaneckienė G. *Švietimo politika ir ikimokyklinio bei priešmokyklinio ugdymo plėtra // Acta Paedagogica Vilnensia*. 2005, Nr. 15, p. 176–187.

Siemienska R. *Women in Academe in Poland: Winners among Losers // Higher Education in Europe*. 2000, vol. XXV, No. 2, p. 163–172.

Šatkovskienė D. *Fizikės mokslinėje visuomenėje: problemos ir pastangos jas spręsti // Viešoji politika lyčių lygybės aspektu*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. P. 123–132.

Šeimos planeta (2008). Prieiga per internetą: <http://www.family-friendly-university.su.lt> [žiūrėta 2008-07-28].

Women and science: mobilising women to enrich European research. COM(99)76, final, 20 May 1999, OJ C 201, 16.07.1999. Prieiga per internetą: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/improving/docs/g_wo_co_en.pdf [žiūrėta 2008-06-02].

Women in Sciences and High Technology: Problems and Solutions. Vilnius, 2007.

Women in Science and Technology – the Business Perspective. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006.

WOMEN'S CAREERS IN SCIENCE AND THE FAMILY: CHOICE OR COMPATIBILITY?

Giedrė Purvaneckienė

Summary

The need of higher participation of women in science is discussed. At the same time, statistical results show that there is little increase of women's participation, especially high positions.

Results of qualitative survey "Women's careers in science and high technology" are analysed from the perspective of reconciliation of scientific career and family obligations in Lithuania. The content analysis of the stories of respondents shows that women scientists deny discrimination in research environment. But at the same time they notice unequal conditions for women and men making career in science due to family obligations. They recognize that women become ahead of men during the breaks for child care. They also notice that there are some structural barriers connected with evaluation of certain scientific periods, if these periods coincide with child care leaves. But researchers in science

regard family duties as purely female. Therefore they do not see any discrimination. But at the same time they are in favour of promotion of women after child-care leave, without including these leaves into periods of evaluation of scientific production, and offering special grants, scholarships, training, etc.

Based on the results of research, the author indicates obstacles for women's careers in science on three levels. On *macro* (state) level – patriarchal attitudes towards gender roles of the society, and lack of child-care facilities. On *mezzo* (system of science) level – structural barriers, connected with evaluation of researcher for certain period, if this period involves child-care leave. On *micro* (researcher's) level – patriarchal attitudes towards gender roles of researchers themselves.

Keywords: women in science, reconciliation of career and family.

Įteikta: 2008 09 30

Priimta: 2008 11 25